

Радоје СИМИЋ /Београд/

ФУНКЦИОНАЛНО-СТИЛСКО РАСЛОЈАВАЊЕ ДИЈАЛЕКТА*

1. Полазне напомене

1. У неким од наших радова учињена је једна напомена¹ која нас уводи у извесне нове истраживачке проблеме искрсле у контексту функционалног истраживања српског језика. Главни и најважнији од њих јесте однос књижевног и народног језика не у структурној – који смо овлаш у раду оцртали – већ у функционалној и генетичкој перспективи. На почетак наших разматрања с пуно разлога стајаће једна кратка али врло погођена експертиза проф. Р. Бошковића о функционалном раслојавању књижевног језика као симптому његове зрелости у тој улози. Наравно, реч је о српском књижевном језику, који је – по Бошковићевој исправној оцени² – „тек крајем прошлога века, тек деведесетих година прошлога века, постао – књижевни језик. Тек тада почиње (ми бисмо рекли: завршава се! Р. С.) његова стабилизација, његово нормализовање; тек тада је он добио своју књижевну архитектонику; своје стилове, своје језичке стилове; добио је свој стални и устаљени лексички фонд; тек тада је добијена могућност за развитак и диференцијацију његових стилова: књижевнога, говорнога, административнога, научнога, песничкога итд. и за овакво или онакво котирање појединих речи у њему (покрајинске речи, речи из ове или оне друштвене средине, песничке речи, застареле речи, старинске речи, неологизми итд.)”. Још ћемо упутити на фундаменталне

---

* Рађено у оквиру пројекта 1748 „Терминолошка стандардизација лингвистичког описа савременог српског језика” – који финансира Министарство за науку, технологију и развој Републике Србије.

¹ Р. Симић и Ј. Јовановић, *Генеза и еволуција функционалних сџилова у српском језику*, НССВД 32 (2002. – у шт.).

² Р. Бошковић, *Одабрани чланци и расџаве*, ЦАНУ, Титоград 1978., 190

особине књижевног језика како их схвата Ирена Грицкат³ – то су „језичка интеграција на широкој територији (’наддијалекатски карактер језика’) и језичка нормираност” – па ћемо имати довољно чврсто упориште за дискусију о нашој теми.

А тема се може формулисати питањем: где су корени функционалног раслојавања језика, и језичке стандардизације. Сви бисмо се вероватно сложили да их треба тражити тамо где и корене књижевног језика – у прошлости и у условима настанка писмености и културе. То је делимично свакако тачно; али није у целини тачно. Данашњи српски књижевни језик има једно чвршће, једно стварније исходиште него што је књижевни језик феудалнога доба а то је народни језик, то је дијалекатска основица тога језика. Турско доба – по компетентној оцени Ј. Скерлића – „јесте најгоре доба које је наш народ претурио немајући никаква додира са новом српском књижевношћу, остала је без утицаја на њу”.⁴ Ваља нам показати како се та веза српскога књижевног језика и његове дијалекатске основице очитује на функционално-стилистичком плану.

2. Наиме, П. Ивић и А. Младеновић, бавећи се српским књижевнојезичким приликама у XVIII веку, констатују не само присуство народне речи у уметничкој књижевној продукцији и другим областима културног живота, већ и у облику посебног литерарног корпуса који стоји изван главних токова, и живи донекле самостално. Под карактеристичним и врло значајним насловом ’Народни језик ван штампане књижевности...’ – они извештавају о корпусу рукописних докумената онога времена.

а) Народним језиком писана је обимна документацијска грађа на широком простору од Паштровића на црногорском приморју преко Босне, Славоније и Војводине, све до Будима и Темишвара. „Број таквих текстова је значајан”. Они сведоче о живој пословној делатности на народном језику, па и административној и културној у ужем смислу.

б) „Из друге половине XVIII и са почетка XIX века остало је мноштво рукописних песмарица исписиваних махом у градским срединама на тлу Аустрије. Песме у тим књижицама припадају углавном такозваној грађанској лирици, која се развијала мимо писане литературе, а истовремено по страни од главног развојног тока усмене народне књижевности. Језик типичних производа те поезије је народни, у изразу неуглачан и наиван. Дијалекат је војвођански, али о говорним особеностима ужих предела ни одавде се не може много сазнати. Фолклорне умотворине уопште избегавају јарке локалне говорне црте, које сметају кад текст изиђе из краја у којем је настао” (97-98). По овоме грађанска поезија стоји негде на средо-

³ И. Грицкат, *Језик књижевности и књижевни језик*, Јф XXVIII-1, 2, Београд 169., 1-35.

⁴ Ј. Скерлић, *Српска књижевност у XVIII веку*, Просвета, Београд 1966, 18-19.

краћи између народног стваралаштва у правом смислу речи и уметничке књижевности ауторског типа. Наравно, неће бити да је реч о редиговању на лицу места за потребе ширег популарисања песме, већ свакако о исти-скивању локализама кад песма сама изађе из амбијента у којем је настала и почне се употребљавати на ширим просторима. Повратно она може утицати и на специјализацију језичких навика у кићењу песме – тј. заправо о извесним видовима стандардизације језика народног стваралаштва.

в) Посебна пажња у овом правцу припада збиркама фолклорног стваралаштва, међу којима почасно место има *Ерланџенски зборник* народних песама. Њима се не може оспорити статус општега колективног, тј. народног творачког корпуса у правом смислу ове речи. Али и оне су ситуиране некако на маргини, одвојене не само од индивидуалнога уметничког стваралаштва, него и од просечне народне језичке продукције представљене локалним дијалекатским варијацијама народног језика. „Песме су разноврсне по садржају, језику и пореклу – напомињу Ивић и Младеновић. – Међу њима има екавских, ијекавских и икавских, па чак и нешто кајкавских и бугарских... У понекој песми дијалекти се преплићу, што нас не може изненадити: народне песме и иначе често путују из једног предела у други, а у војничким срединама додири и мешање дијалеката чине део људске свакидашњице” (75-76).

г) Познато је да је и Вук у *Српском рјечнику* изванредан број речи схватио као део специјалне поетске лексике, која није позната у свакодневном саобраћајном језику. „Нормално је – пише о тој интересантној теми П. Ивић⁵ – да фолклорна поезија поседује, као искључиве реквизите својег изражајног арсенала, поједине ’песничке’ речи које се у прозном говору не појављују”. За овим речима Ивићевим следи прилично дуга листа таквих речи: агадара, аздија, алај-барјак, алем драги камен, амаз, бешкот, борна сукња итд.

3. Народна књижевност, према томе, нужно подноси нове и другачије језичке појаве у саму локалну средину – почиње се осећати као културна надградња која и по фактури и по језичкој структури стоји изнад свакодневице. Њој се народни карактер не може оспорити, али она није исто што и свакодневно општење, нити је њен језик исто што и дијалекатски говорни материјал, већ по извесним својим особеностима стоји изнад дијалекта. Зар тиме онда није представљен изванредан тип ’стандардизације’, – ако не идентичан ономе што се дешава у књижевном језику, а онда ипак по нечему сличном! Ако јесте, као што изгледа да јесте, онда нам се овим увидом у народни језички корпус отварају хоризонти према извесним појавама које претходе образовању књижевног језика, представљају његову клицу и извор будућих стандардизацијских процеса – бар у извесном

⁵ П. Ивић, *Поџовор Српском рјечнику од 1818.* – В. Ст. Караџић, *Српски рјечник 1818.*, Просвета, Београд 1966., 173.

смислу посматраних. Сувише нам је блиска мисао на 'коине' у класичној Грчкој, на његов настанак и развој – да бисмо превидели сличност између наше 'преткњижевне' ситуације и старогрчког хомеровског доба. Према томе, како у општем, тако и у језичком погледу, постоји изгледа сличност како по томе што и једна и друга епоха негују култ народне поезије, тако и по томе што је језик те поезије попримио неке особености књижевног језика. Да погледамо мало ближе да ли је то баш тако.

3. 1. И заиста, народна песма узима се као једна од темеља српскога књижевног језика, као узор и као извор језичких образаца који су укључени у корпус књижевног језика.⁶ „Вукова борба за реформу књижевног језика – по нашем мишљењу израженом другом приликом⁷ – има три исходишта. Прво од њих јесу свакако карактерни квалитети и духовне способности Вукове. Друго исходиште чини друштвено-политичка и културна клима у Европи онога времена. Треће и можда најзначајније јесте висока умјетничка вриједност усмене народне књижевности, која је послужила као први образац Вукова књижевног језика”.

3. 2. Говоримо о 'обрасцу', то значи и стандардизацијском склопу једне литерарне продукције са свим лингвистичким, стилистичким, и импровизацијским средствима у ширем смислу (фразеологији, топичким, фигуративним облицима итд.) којима по правилу располаже свака литерарна продукција, било уметничка у ужем књижевно-теоријском смислу, или фолклорна. Континуитет ових облика у народном и индивидуалном уметничком стваралаштву несумњив је, и то поготову несумњив у српској књижевности. Издвајање поетског језичко-стилског корпуса, према томе, свој извор и своју почетну фазу без сумње има у народној књижевности, а у уметничкој у ужем смислу тај се процес само наставља.

2. Раслојавање народног језика и образовање коинеа⁸

1. Природа српскога књижевног језика поствуковске епохе окарактерисана је не само кодификованошћу његовом, већ и отвореношћу према народној говорној пракси централних и западних подручја. То значи да се тај језик на једној страни развија по унутрашњим законитостима, али на другој страни он црпи нове елементе и нове развојне по-

⁶ Наравно, не треба схватити као да су са обрасцима фолклорног стваралаштва у књижевни језик из народног обазено пренесени и речи, обрти и друга материјална средства језичког општења. Реч је о ономе што се мало непрецизно назива језичким духом – о сличности у начину изградње и поетског, а и непоетског израза.

⁷ Симић и Б. Остојић, *Основи фонологије српског књижевног језика*, Универзитет у Београду 1996., 49.

⁸ Ово поглавље за основу има интерпретације у књизи: Р. Симић и Ј. Јовановић, *Теоријски основи функционалне стилстике*, НДСЈ, Београд 2002.

тенције из дијалекатског тла на којем егзистира. Ова се околност огледа пре свега у постојању једне зоне, једног слоја структурних особености које се не би могле сврстати у нормативно препоручљиве, нису дакле нормативно санкционисане, а које се ипак употребљавају у свакодневној комуникацији међу обичним светом, али и међу интелектуалцима. Тај слој, у другим језицима формиран на нешто друкчијој основи, мало неодређено га дефинишући, називају немачки лингвисти 'свакодневним разговорним језиком' (Alltagsrede), а руски 'разговорним језиком' (разговорная речь). Тај се слој може сматрати заправо језгром свакодневног језика или колоквијалног стила. Најупадљивије одлике тога лингвистичког слоја у нашем језику заиста су дијалекатска обележја која смо у скупу ми ранијом приликом назвали обележјима 'стандардне штокавштине'. Под стандардношћу се мисли на спонтану систематизацију и репродуктивну моћ у распрострањењу црта. Сем низа ситница које се по правилу не примећују, а које сведоче о сталној кореспонденцији књижевног језика и дијалекатске основице његове – ту спадају и неке мање-више устаљене, мање-више систематизоване особености доста високе фреквенције, каткада врло приметне као симптом слабе језичке образованости, али и као ознака порекла говорника, уколико имају локални карактер.

а) Прва и најшира, али слабо упадљива таква црта јесте у начелу слободна употреба речи са гласом 'х' и без њега, и то не само у познатим приликама колебљивости норме, када се уместо овога гласа употребљавају његови супституенти, и када је двојство дозвољено, као 'кухати/кувати', 'муха/мува', 'кихати/кијати', и сл.,⁹ него и шире: 'хлеб/леб', 'хоћу/оћу', 'хиљада/иљада', 'подбухао/подбуо'.

б) Друга је исто тако неупадљива, али се врло жилаво одржава и у говору језички писменијих интелектуалаца. То је сажимање вокалских група у финалу речи, и нарочито облика. Наравно, и ову ћемо црту приказати као факултативну, јер се некњижевне форме заиста употребљавају паралелно са књижевним: 'посао/посо', 'пепео/пепо'; затим 'дошао/дошо' (и 'доша'), 'продао/продо' (и 'прода'), 'донео/доно' и сл.

в) У систему облика све је живља и агресивнија варијанта потенцијала са речима, 'би' уместо система облика 'бих-би-бисмо-бисте': 'ја бих/био дошо/дошао' – 'ми бисмо/би дошли' – 'ви бисте/би дошли' и др.

г) Друга колоквијална црта из овог домена јесте генитив множине 'талаца/таоца', 'ималаца/имаоца', 'чинилица/чиниоца' итд. – која се упркос сталним упозорењима нормативиста на драстично огрешење о језичку културу – стално одржавају у употреби, и често инфилтрирају у текстове техничке интелигенције, публициста, па каткада и књижевних стваралаца.

⁹ Р. Симић, ред., *Правописни љиручник српскога књижевног језика*, НДСЈ, Београд 1998.

д) Далеко више фреквенцију, и далеко већу тежину као симптом језичке неписмености, има облик номинатива јединине истих ових речи: 'пратиоц', 'повериоц', 'преводиоц', 'доносиоц', 'мислиоц' уместо исправног 'пратилац', 'поверилац', 'преводиолац', 'доносиолац', 'мислиолац' итд.

ђ) Следећа црта заплъускује наш књижевни језик из југоисточног правца доносећи му низ тзв. балканистизама. То је стални одступ инфинитива, и напредовање презента и везника 'да' као његове замене.

(1) Овакве се појаве дешавају најпре у функцији допуне непотпуним глаголима: 'Ми смо мислили доћи // да дођемо', 'Вера је морала понављати // да понавља разред' итд.

(2) За сада ретко, али све чешће се та особеност примећује и у творби футура: 'ја ћу доћи // да дођем', 'ти ћеш доћи // да дођеш' и сл.

е) И на крају, ту је обичај удвајања појединих реченичних чланова, за сада само генитивског субјекта у реченицама са негираним егзистенцијалим глаголом у предикату 'Нема Марка // Нема га Марко', као и уз речнице 'ево', 'ето', 'ено'. У приказу те појаве послужићемо се нашим ранијим истраживањем.¹⁰ Упоредићемо исказе 'Ено Марка' и 'Долази Марко'.

Они су у неку руку синонимни. На основу искуства рекли бисмо да је њихова употреба једнозначно регулисана низом правила о тзв. допунској, суплетивној репартицији, тј. о томе у којим се случајевима употребљава једна форма, а у којима, пак, друга. Али однос међу овим формама далеко је сложенији него што би могао бити регулисан неком одређеном врстом правила. Ова два исказа, у резултату деловања читавог сплета нама недоступних законитости, стварају мрежу 'деривираних' форми, међу којима постоји, опет нама недовољно јасна, хијерархија односа. Ево најважнијих међу дериватима, датих у облику матрице алтернативних јединица:

Ено Марка

Долази Марко

Ено га долази Марко

Ено Марка долази

Ено долази Марко

Ено га Марко

Ено (ти) Марко

Читава шума изукрштаних односа и тенденција! Дивергентни процеси укрштају се са конвергенцијама, парцијални стандардизацијски модели уступају место општим, да би их затим потисли, итд. Јединство и дисоцијација облика узајамно се смењују и потиру, подржавају и ра-

¹⁰ Р. Симић, *Из термиолошке и теоријске проблематике српскохрватског књижевног језика*, *Анали ФФ*, Београд 1987., 169-200.

зилазе. Итд. Ми смо ову појаву на цитрираном месту посматрали са гледишта 'еластичне стабилности' књижевног језика, а сада нам је стало да у њој разазнамо слојеве. Нема сумње да један од тих слојева чини домен кореспонденције његове са дијалекатском основицом. И нема сумње да се у тој основици одвијају такође својеврсни стандардизацијски процеси, чак и онда када их норма не акцептира, а граматичари потискују из употребе. Језички слој у којем се то дешава рекосмо да је управо разговорни или колоквијални његов стил. Стил свакодневног општења.

2. Систематизацијски процеси у колоквијалном изразу нису резултат деловања нормативне регулативе исте врсте које је она што је етаблирана у књижевно-језичком кодексу. То је спонтана стандардизација и нивелација црта одређено типа. Она је својствена свакодневном или колоквијалном стилу, или разговорном језику, како се он често назива. Та је врста процеса симптом друштвене кохезије језичког колектива, и мерило те кохезије. Не само да у њима учествује део дијалекатске грађе, оне која прекорачује локалне границе и поприма обресе коинеа, већ су ти процеси на неки начин слични дијалекатској кохезији ужих регионалних заједница. Но дијалекатски модели у развојним процесима разговорног језика, и дијалекатски облици који у њима партиципирају – само су један тип елемената. Другим делом у разговорном стилу епохе развијених националних литерарних језика учествују елементи књижевног језика са својим кодификацијским својствима, додуше слабије израженим него у другим функционалним стиливима, али живим и приметним између осталог и у виду хијерархијских лествица изражених у степенима нормативности или исправности облика. У време, и у условима слабо развијених веза дијалекатске речи и књижевног језика – ова се наравно развија по сопственим начелима, али и у том развоју и функционисању дијалекта такође су приметни стандардизацијске појаве.

3. Модерни 'стандардолози' свакако би или у целини негирали овакве појаве, посматрали их као случајне, а не закономмерне процесе, или би их једноставно назвали 'супстандардизацијским'. Трезвени мислилац међутим нема разлога ни да затвара очи пред њима нити да пориче њихову пуну закономерност. Ми мислимо да је овде пред нама систем појава које говоре о спонтаним стандардизацијским процесима у народном језику који нису покренути интервенцијом стандардолога; истовремено, тиме је у целини доказана теза да се специфични положај овог слоја лингвистичких појава у језичком организму може обележити термином који важи и за грчки језик хомеровског доба – 'коине' (или мало необичном изведеницом 'коинизација'), и довести их у везу са народним језиком као општим неинституционализованим оруђем комуникације. Признали смо могућност издвајања извесног дела језичке грађе и њене појаве у олзи наддијалекатског парцијалног корпуса у оквиру народног језика.

3. Парцелација дијалекатске грађе по функционално-стилистичком начелу

1. Сем што је могуће уздизање дела језичког корпуса и образовање наддијалекатског слоја народног језика – дакле вертикално раслојавање – могућа је и хоризонтална парцелација дијалекатске грађе по функционално – стилистичком начелу. Није сасвим јасно, и није у свим правцима јасно како стоји хоризонтална парцелација према вертикалном раслојавању. Узећемо провизорно да је парцелисању подложнија главнина грађе преостала после издвајања виших слојева из њене главнине.

2. С тим у вези најпре нам ваља сетити се једне филолошке гране која данас са прилично успеха обавља истраживачке послове у области народног језика, али без видљивог прикључка на теоријски план размисљања о језику, по страни од лингвистичких кретања и лингвистичких дискусија о суштини језика. То је прикупљање и обрада тзв. 'народних терминологија'. Говори се тако о 'народној ветеринарској терминологији',¹¹ 'пастирској',¹² 'коларској',¹³ 'родбинској',¹⁴ 'кућној',¹⁵ и нарочито 'географској'.¹⁶

3. Нарочито географска, рекосмо, јер је географска терминологија са гледишта које овде заступамо не само најинтересантнија, већ и најпроученија. Али и у другим сферама термилошке употребе народних речи урађено је понешто, па ћемо се узгред осврнути на неке резултате, првенствено са гледишта природе и лингвистичког статуса народне, одн. дијалекатске терминологије.

¹¹ А. Вуковић, *Народна ветеринарска терминологија*, А – О, Београд 1939.

¹² О. Н. Трубочев, *Происхождение названий домашних животных в славянских языках*, Москва 1960; – Г. П. Клепникова, *Славянская пастушеская терминология*, АН СССР, Институт славяноведения и балканистики, Москва 1974; – W. Hemiczek-Morozova, *Terminologia polskiego pasterswa gorskiego 1-3*, Polska akademia nauka, Warszawa 1975-1976; – Ж. Бошковић, *Пастирска терминологија Срема*, ФФ, Нови Сад 1985.; – Г. Јашовић, *Пастирска терминологија Пећког јодгора*, УБ, Приштина 1997.; – Б. Шклифов, *Пастирска лексика района на Вич планина*, Софија 2000.

¹³ Г. Вуковић, Ж. Бошковић, Љ. Недељков, *Војвођанска коларска терминологија*, ФФ, Нови Сад 1984.

¹⁴ Г. Вуковић, *Терминологија племенског друштва*, Гл. музеја Косово и Метохија, Приштина 1975; – Б. А. Копривица, *Родбинска терминологија никшићког јоврног јодручја*, Никшић 1998.

¹⁵ Г. Вуковић, *Терминологија куће и јокућства у Војводини*, ФФ, Нови Сад 1988.

¹⁶ Н. И. Толстой, *Славянская географическая терминология*, Наука, Москва 1969.; – Ј. Шиц, *Географска терминологија српскохрватског језика*, Д. новине, Г. Милановац 1994.; – Б. Видоески, *Географична терминологија воддиалектине на македонској јазик*, МАНУ, Скопје 1999.

а) заснивање географске терминологије код Срба пада у другу половину XIX века. Јован Цвијић у свом првом научном раду, у ствари студентској радњи 'Прилог географској терминологији'¹⁷ на почетку даје општу оцену тадашњег стања терминологије у наукама чији је предмет народни живот: „Терминологија је научна код нас на добрим ногама мало не у свим наукама, које имају за свој предмет наш народ, земљу и њене производе”. У једном од каснијих радова¹⁸ осврће се на методологију формирања средњошколске терминологије у овој области науке, па каже: „Мислим да за потребе средњошколске географске терминологије има у српско-хрватској књижевности углавном довољно грађе, и да је главни задатак у овој врсти посла: претрести (у колико то није учињено) критички, поређивањем добрих географских писаца, многобројне географске термине наше географске књижевности. То је сада утолико лакше извршити што има много добрих термина који су утврђени и прешли у општу својину. Оно што преко тога остаје био би главни задатак рада на школској терминологији; то је утврђивање правог значења оних термина, којима се још дају разна значења, и одабирања најбољих међу синонимима. После таквог посла видело би се како је врло мали број средњошколских географских предмета, за које немамо поузданих народних термина”. Циљ је терминолошког рада, према томе, бар за средњошколску употребу, да се добију 'поуздани народни термини'.

б) У наше време географском терминологијом са успехом се бави Немац Јозеф Шиц.¹⁹ У приказу 'досадашњих истраживања' он високу оцену даје Цвијићевом раду (Цвијић је 'обавио темељан посао', и то са таквим успехом да су „неки српскохрватски називи за поједине крашке појаве – као поља, долине и др. – ушли као 'технички изрази' у међународну стручну терминологију”). Шиц очито сматра да је српска географска терминологија достигла високу зрелост, те ју је могуће истраживати са становишта 'модерне лексикологије (укључујући етимологију и семантику)'. Шиц се и подухвата таквог задатка.

в) Познати руски лингвиста Н. И. Толстој у књизи посвећеној словенским терминолошким проблемима у области географије,²⁰ ласкаво се изразивши о Цвијићеву и Шицову послу, закључује да је „дијалекатска лексика – најбогатији и најбољи извор за одређивање могућих значења географских термина преузетих из старих споменика, упоредо са старим речници-

¹⁷ Ј. Цвијић, *Говори и чланци*, САНУ, Београд 1989., 49.

¹⁸ Ј. Цвијић, *Говори и чланци*, 64.

¹⁹ J. Shuütz, *Die geographische Terminologie des Serbokroatischen*, Institut für Slawistik, Berlin 1975 – Српски превод: Ј. Шиц, *Географска терминологија српскохрватског језика*, Дечије новине, Београд 1994., 12.

²⁰ Н. И. Толстой, *Славянская географическая терминология*, Наука, Москва 1969., 14.

ма. Дијалекти пружају основни материјал за истраживање семантичких процеса који се дешавају у сфери географске терминологије и у другим термилошким сферама које са овом стоје у узајамном односу”. Формулишући сопствене истраживачке задатке, он утврђује да темељ научне географске терминологије чини дијалекатска терминологија: „Особито интересовање које се у овој књизи поклања дијалектиској лекцији условљено је не само тиме што нам дијалекти у многим случајевима дају примере специфичног семантичког развоја појединих термина, непознатог књижевним језицима, што се у дијалектима среће низ термина (лексема) који су сасвим непознати књижевном језику – већ пре свега тиме што дијалекатски материјал представља основу сваког лингвогеографског истраживања, а значење речи (термина) неретко стоји у директној зависности од своје географије. Познати су и случајеви када сукцесија семантичких мутација, или низова, одговара сукцесији њиховог територијалног распрострањања; или се показује делотворним давно утврђен факат по којем се архаизми обично боље чувају у периферним зонама, у шумовитим и блатним рејонима (праволинијска зависног лингвистичке панораме од екстраллингвистичке ситуације) итд.” (15).

4. И оволико напомена довољно је да се уверимо у начелни континуитет између две термилошке зоне – између зоне народне или дијалекатске терминологије и научних термилошких система. Истовремено смо у ситуацији да упутимо критику на рачун проучавалаца термина као језичке јединице. По правилу се он дефинише искључиво као „научно или стручно име за одређени појам, научни или стручни назив”.²¹ Народни термини у начелу нису елементи научнога ни стручног језика, па се дефиниција ове јединице у том смислу мора проширити. Најбоља је она који даје Б. Клаић у свом речнику страних речи:²² „скуп назива који се употребљавају у некој грани знања или умјетности” И заиста, у народном животу постоје специјалне области знања, као и специјализоване врсте предмета и послова око којих се групишу и специјализовани скупови назива – односно термина. Примера ради, етнографи у опису народног живота и обичаја суочени су како са општим неспецијализованим скупом животних манифестација одређеног колектива, нпр. житеља неког краја, сеоских заједница, племена итд. – тако исто и са издвојеним областима посебних знања и умења. По одговарајућим начелима разграничава се и лексички фонд локално-

²¹ *Речник српскохрватскога књижевног језика*, св. 4, МС, Нови Сад 1976., 191, с. в. – Исто је и под одредницом 'терминологија': „скуп, систем назива у некој научној области, у некој струци, збирке термина”.

²² Б. Клаић, *Велики рјечник страних ријечи*, Зора, Загреб 1972., с.в. 'терминологија'. Сам 'термин' дефинисан је и овде на уобичајен начин: „ријеч која тачно означава одређени појам у науци, техници, умјетности”.

га говора итд. Навешћемо само неке наслове из Српског етнографског зборника (Друго одељење: Живот и обичаји народни): 'Старинска српска јела и пића',²³ 'Обичаји народа српског у Левчу и Темнићу',²⁴ 'Српска народна јела',²⁵ 'Народна медицина',²⁶ 'Технички радови'.²⁷

4.1. У раду о 'техничким радовима' реч је најпре о 'мушким и 'женским' пословима. У оквиру првих издвајају се редовни радови (орање, сејање и сађење, влачење, риљање, копање, резање, заламање, везивање и прскање (винограда), кошење, плашћење и денидба (сена), жетва и вршидба (стрмине), сређивање лука, берба итд.; а код других- алати, дрводелјина, плетарство и риболов. Постоји и трећа област особених радова: качарство, дунђерство, коларство, брдарство, стругарство, каменарство, коритарство, бунарство, калемарство и остали особени радови (међу њима важно место припада народној медицини и ветерини: туцање бикова и овнова, трљање оних који се ушину и др). У другој области, женских радова, помињу се свакодневни послови, прерада конопља (гајење, потапање и трљање, гребенање тежине, предење, мотање, сновање и навијање пређе и сл.), прерада вуне, храњење и извођење живине итд.

4. 2. Нарочито су интересантни радови које етнографи називају особеним. За њих се људи посебно обучавају и постају мајстори свога посла – занатлије. Ту се зачиње занатска специјализација – стручна квалификација људи за неке послове које не могу обављати сви; то чини прелаз ка вишим фазама поделе рада познатих у индустријској епохи развоја технике. То значи да и термини овога типа инклинирају према стручној етимнологији у одговарајућем функционално стилистичком корпусу књижевног језика.

4. Закључак – посебно о односу народне и научне терминологије

1. Све у свему, врло је јасно да народна и стручна теримнологија увелико урастају једна у другу, те је тешко поставити оштру границу. И врло је јасно према томе да је стручна и научна терминологија израсла из народне, као што је подела рада сложенијег типа позната високо

²³ С. Тројановић, *Старинска српска јела и пића*, СДЗБ II, Београд 1896.

²⁴ Ст. М. Мијатовић, *Обичаји народа српског у Левчу и Темнићу*, СДЗБ VII, Београд 1907.

²⁵ Ст. М. Мијатовић, *Српска народна јела (са прилогом о пићима у Левчу и у Темнићу)*, СДЗБ X, Београд 1908. – Л. Грђић Бјелокосић, *Српска народна јела у Босни и Херцеговини*, исто.

²⁶ Ст. М. Мијатовић, *Народна медицина Срба сељака у Левчу и Темнићу*, СДЗБ XIII, Београд 1909.

²⁷ Ст. М. Станојевић и Т. Бушетић, *Технички радови срба сељака у Левчу и Темнићу*, СЕЗБ, XIV, Београд 1925.

развијеним индустријским друштвима поникла и развила се из једноставнијих облика народне радиности. Функционално стилистички облици језика савремене епохе без сумње су ослоњени о функционалну варијацију народног језика. Развој друштвених форми људскога живота и развој језичких облика општења, и поред великих разлика међу њима, теку на извештан начин паралелно једно с другим.

2. Врло је битно са овога становишта, и врло важно особито са гледишта нашега књижевног језика и његов однос према дијалекатској основици, размотрити однос народне и научне терминологије у процесу зачињања и развоја српскога књижевног језика. О томе располажемо компетентним мишљењем. П. Ивића, који је додуше изречено другим поводом и са друкчијим циљем, али које има пуну вредност и за наша разматрања. Говорећи у помињаном поговору²⁸ о 'особинама вокабулара' у *Српском рјечнику* од 1818., Ивић износи занимљиву тврдњу: „Лексичко благо изнесено у Рјечнику носи изразиту физиономију лексике истински народног дијалекта који живи у сеоском амбијенту и богат је пре свега терминологијом из сточарства и земљорадње, као и свега што је у вези с тим”. Ређају се затим листе речи из области ратарства и сточарства, па за њима следи кратак закључак: „Оваква је лексика прворазредни документ о времену и средини. Из ње сазнајемо и о једној материјалној култури која нам је делимично већ далека, а другим делом управо је сада у процесу нестајања” (153).

3. У закључку о односу језичког корпуса из *Српског рјечника* из 1818. и данашњег нашег књижевног језика Ивић налази и континуитет и дисконтинуитет. „Од језика првог издања Рјечника до нашег данашњег књижевног језика води непрекинута развојна линија... Наравно, из тога не произлази да је Вуков говор био готово идентичан са нашим данашњим књижевним језиком. Функционисање језика у једном све развијенијем друштву захтевало је и омогућавало његово рапидно богаћење. Али та разлика у надградњи овде се подразумева. Она спада у очигледне историјске неминовности. Међутим, крупних неподударности има и у основици: не може се рећи чак ни то да је Вуков говор нарочито близак бази нашег књижевног језика, гласовној и граматичкој” (182-183).

4. Неоспорно је да разлика између Вуковог говора и данашњег српског књижевног језика има, и мора их бити. Али је неоспорно да је између Вуковога и данашњег српског књижевног језика нема разлике у начелу које је добро описао Стојан Новаковић својом тврдњом да је српски књижевни језик створен по моделу „који је нашим филолозима лебдео пред очима као идеал чистог народног, или народног књижевног језика, а који се... у свима појединостима, онакав какав је, нигде не говори у народу, макар да опет у њему нема ниједне појединости која се у народу

²⁸ В. Ст. Караџић, *Српски рјечник 1818.*, 151 и д.

не би говорила”, – те да је тај језик”једино потпуно доследном правилношћу различит од народног говорног језика.²⁹ Доследна правилност може се схватити и у смислу Бошковићевих напомена о атрибутима књижевног језика, тј. његове развијености између осталог и у функционално стилистичком правцу, у правцу „развитка и диференцијације његових стилова: књижевнога, говорнога, административнога, научнога, песничкога итд.” И летимичан преглед номенклатуре стилова код Бошковића, и поређење са оним што смо рекли о народном језику – без икаквог удубљивања у предмет – омогућава нам да лако утврдимо да се диференцијација слојева и сегмената књижевног језика и дијалекта у нечему разликује, али у нечему и слажу. Нити је неслагање случајно – јер књижевни језик обавља функције које нису доступне дијалекту, и нису ни обухватљиве ни означиве његовим средствима; – нити је пак случајно слагање: извесним својим елементима, и својим структурним својствима, српски књижевни језик је и историјски и у савременом свом стању укотвљен у народној говорној пракси.

---

²⁹ Ст. Новаковић, *Српска краљевска академија и негововање језика српског*, Глас СКА X, Београд 1888., 62.

